

Rondblik

Een brug te ver

Over de proefeditie ‘Liturgische Formulieren’

L.E. Leeftink

In een vorig artikel heb ik geschreven over de nieuwe versie van het klassieke doopformulier. Tot mijn verdriet is daaruit zomaar de passage verwijderd dat onze kinderen zonder het te begrijpen in Adam veroordeeld en in Christus uit genade tot Gods kinderen aangenomen zijn. Hoewel – zomaar? Nee, deputaten hebben halverwege de synode van 2008 na veel opmerkingen over dit gedeelte geconstateerd dat deze passage hier qua structuur eigenlijk niet thuishoort, en haar dus in een herziene versie laten vervallen. Deze wijziging heeft de synode vervolgens overgenomen.

In dit artikel wil ik wat dieper ingaan op wat volgens mij de achterliggende reden is dat dit ‘bedrijfsongeval’ kon plaatsvinden. Want deze ontsporing is geen incident geweest. In alle vernieuwde liturgische formulieren kun je volgens mij aanwijzen dat ze niet alleen naar de stijl van de NBV, maar vooral naar de smaak van deputaten hertaald zijn.

Verder dan de opdracht

Ik herinner de lezer er nog een keer aan wat de oorspronkelijke opdracht was die de generale synode van 2005 aan deputaten Eredienst gegeven heeft, nl. om *‘de tekst van de NBV op een deskundig (talig, poëtisch, liturgisch-theologisch) verantwoorde wijze in te voegen of te laten invoegen in de bestaande liturgische teksten en formulieren.’*

Dat was een goed besluit. Want terecht heeft de synode van 2005 al gezegd, dat je er niet bent wanneer je eenvoudigweg de letterlijke citaten uit de bijbelvertaling van 1951 vervangt door de teksten van de NBV.

Deputaten Eredienst hebben daarom ook op heel veel andere plaatsen bepaalde woorden en uitdrukkingen vervangen in de stijl van de NBV. Daarbij hebben ze echter wel een paar dingen over het hoofd gezien. Of liever gezegd: ze zijn met hun eigen gedachten over wat eigentijds is, aan de haal gegaan. Zo hebben ze op een aantal punten hun eigen opvattingen aan de synode voorgelegd, ongeacht of die logischerwijs uit de NBV-tekst voortvloeiden.

Klassieke doopformulier

In mijn vorige artikel noemde ik al, dat deputaten geen afweging hebben gemaakt tussen de vraag naar eigentijdsheid en de vraag naar verbondenheid met de eigen historie, de eigen belijdenisgeschriften en de breedte van de gereformeerde gezindte. Die laatste drievoudige verbondenheid zou hebben moeten leiden tot handhaving van de opbouw en gedachtegangen van de beide klassieke formulieren voor doop en avondmaal.

Dat is vooral in het klassieke doopformulier niet gebeurd. Dat is meer dan jammer, want juist omdat we naar eigentijdsheid streven, hebben we er in de afgelopen jaren twee nieuwe doopformulieren en drie nieuwe avondmaalsformulieren bij gekregen. Dan is het niet logisch om vervolgens ook in de beide reeds eeuwenlang in gebruik zijnde formulieren ingrijpende wijzigingen aan te brengen, zodat ze minder goed herkenbaar zijn als de formulieren die wijzelf vroeger en andere kerken binnen de gereformeerde gezindte tot op de dag van vandaag gebruiken.

Wat dat betreft vind ik het bijvoorbeeld jammer dat juist in het klassieke doopformulier ervoor gekozen is om over te stappen van ‘wij/ons’ naar ‘je/jouw’. Het klopt wel dat de aanspraak ‘wij/ons’ iets plechtiger klinkt dan het meer persoonlijke ‘je/jouw’, maar juist naar zijn aard is het klassieke doopformulier wat plechtiger dan de beide nieuwe doopformulieren. Waarom deputaten dan juist in het klassieke formulier de spreekwijze ‘je/jouw’ invoeren en bij de beide nieuwe, meer eigentijdse doopformulieren de aanspraak ‘wij/ons’ handhaven, is mij een raadsel.

Klassieke avondmaalsformulier

In het klassieke avondmaalformulier kom ik één zin tegen die inhoudelijk van betekenis veranderd is zonder dat er voor deze ‘hertaling’ verantwoording is afgelegd. Het betreft de smeekbede aan het eind van het tweede deel om de onderlinge eenheid die het avondmaal symboliseert, ook waar te maken.

Ik zet voor de duidelijkheid de oorspronkelijke versie, die vanaf 1561 in gebruik is en die in ons *Gereformeerd Kerkboek* staat, naast de formulering die nu in de proefeditie is verschenen.

Gereformeerd Kerkboek

*Hiertoe helpe ons de almachtige,
barmhartige God en Vader van onze Here
Jezus Christus, door zijn Heilige Geest.
Amen.*

Proefeditie

*Dat kunnen we alleen met de hulp van de
almachtige, barmhartige God en Vader
van onze Heer Jezus Christus, door zijn
Heilige Geest. Amen!*

Hier wordt dus een gebed/smeekbede tot God veranderd in een algemene verklaring naar elkaar toe.

De reden waarom deze verandering is doorgevoerd, is onthutsend, als je het verslag van de bespreking in de *Acta* leest. Als antwoord op de vraag of de oude formule met ‘Hiertoe helpe ons ...’ niet gehandhaafd kan worden, staat er: ‘Deputaten geven aan het niet zo te hebben op aanvoegende wijzen. Die zijn uit het spraakgebruik verdwenen.’ Hier wordt overduidelijk dat de persoonlijke voorkeur van de deputaten een belangrijke reden is geweest om vrij rigoureuus een passage als deze te herschrijven.

Want dat het taalkleed van de smeekbede in het avondmaalsformulier niet overeenkomt met dat van de NBV, is beslist niet waar. In werkelijkheid kom je in de NBV regelmatig de wensvorm tegen, ook in minder plechtige situaties, zoals in het Oude Testament in Ruth 2: ‘De HEER zij met jullie’ / ‘De HEER zegene u’ / ‘Moge de HEER je daarvoor rijkelijk belonen’ en in het Nieuwe Testament in Hebréeën 13: ‘Moge de God van de vrede u toerusten’ / ‘Moge hij in ons datgene tot stand brengen’ / ‘Genade zij met u allen’. De zegenbede van Hebréeën is zelfs opgenomen in het door de vorige synode herziene formulier voor de openbare belijdenis van het geloof!

Tot mijn verbazing en blijdschap zijn deputaten gelukkig niet helemaal consequent geweest, want de nieuwe ‘Opwekking aan de gemeente’ bij de kinderdoop eindigt met de woorden: *Hiertoe helpe ons de Heer door zijn Geest*. In verkorte vorm dus precies dezelfde smeekbede als in het avondmaalsformulier!

Reden genoeg, lijkt mij, om als kerken de deputaten dringend te verzoeken ook de smeekbede weer in het klassieke avondmaalsformulier op te nemen.

Keuzes die de NBV niet kent

Ook in de keus om bepaalde woorden en begrippen te vertalen, gaan deputaten verder dan tekst van de NBV zelf. Ik geef een paar voorbeelden.

a. Adoptie en adopteren

In mijn vorige artikel gaf ik al aan, dat de hele ‘Adam-passage’ door deputaten uit het klassieke doopformulier geschrapt is na veel voorstellen tot verbetering van synodeleden. Op grond daarvan kwamen deputaten tot de conclusie dat deze ‘ingewikkelde formulering’ maar beter kon verdwijnen omdat die niet past in de logische opbouw van het formulier.

Ik vermoed, dat de verbeteringsvoorstellen vooral te maken hadden met het gebruik van de woorden ‘adoptie’ en ‘adopteren’. Deputaten hadden aanvankelijk voorgesteld om de hele passage als volgt weer te geven: *‘Ze begrijpen immers net zomin dat ze de slechtheid van Adam geërfd hebben. God gaat met hen op dezelfde manier te werk, wanneer hij hen als zijn kinderen adopteert. Al begrijpen ze die adoptie niet, door Christus is ze wel degelijk een feit.’* Ik kan me de kritiek op deze hertaling wel voorstellen. Want in Nederland kun je inderdaad kinderen uit eigen land of uit het buitenland adopteren, maar in de NBV komen deze woorden op geen enkele plaats voor. Sterker nog: in de vertaling van 1951 was er in Romeinen 9:4 sprake van ‘aanneming tot zonen’ en in Galaten 4:5 van ‘het recht van zonen verkrijgen’. In plaats van ‘zonen’ stond er al in het doopformulier ‘tot Gods kinderen aangenomen’. In de NBV staat nu in Romeinen 9:5 dat God hen ‘als zijn kinderen heeft aangenomen’, in Galaten 4:5 dat God zijn Zoon gezonden heeft ‘opdat wij zijn kinderen zouden worden’ en in 2 Korintiërs 6:17-18 heeft de NBV alleen de u-vorm veranderd in de jullie-vorm als daar staat: ‘Dan zal ik jullie aannemen en jullie vader zijn, en jullie mijn zonen en dochters – zegt de almachtige Heer.’

Als het gaat om de passage ‘in Adam veroordeeld en in Christus uit genade tot Gods kinderen aangenomen’ ben ik dus enerzijds blij, dat het niet vervangen is door de woorden ‘adopteren’ en ‘adoptie’.

Anderzijds snap ik niet hoe deputaten als uiteindelijke oplossing hebben kunnen kiezen voor het vlakke en zakelijke zinnetje *‘Want God heeft met hen zijn verbond gesloten, al begrijpen ze dat evenmin.’* Ik noem dat vlak en zakelijk, want dat de almachtige God weer onze hemelse Vader wil zijn, komt veel warmer en hartelijker tot uitdrukking als je bij de doop van kleine kinderen zegt, dat de HERE hen tot zijn kinderen aanneemt. Waarom moet dat dan opeens in juridische termen weergegeven worden?

Helaas is in de nieuwe doopformulieren 1 en 2 wél blijven staan, dat in de naam van de Vader gedoopt worden betekent dat God je/ons *adopteert als* zijn kind(eren) en erfgena(a)m(en), terwijl doopformulier 3 gewoon de NBV volgt en zegt dat God de Vader ons tot zijn kinderen en erfgenamen *aanneemt*. En in doopformulier 1 is in het dankgebed na de doop de oorspronkelijke tekst bijna ongewijzigd blijven staan, namelijk: *‘U hebt ons door uw Geest tot leden van uw Zoon en daarmee tot uw kinderen aangenomen.’*

Op dit punt hebben de deputaten er dus voor gekozen om soms wel, soms niet een in hun ogen maatschappelijk acceptabel woord in de nieuwe formulieren in te voegen, terwijl ze volgens hun opdracht daar geen enkele aanleiding toe hadden. Het zou hun sieren dat te erkennen en bij hun rapportage aan de volgende synode op dit punt in alle drie de formulieren weer terug te keren tot de verwoording, dat God de Vader belooft dat Hij ons tot zijn kinderen en erfgenamen *aanneemt*.

b. Afbeelding en garantie

Voor de modernisering van de woorden ‘teken’ en ‘zegel’ geldt hetzelfde verhaal. Daar zijn bijna overal de nieuwgekozen woorden ‘afbeelding’ en ‘garantie’ (soms ook ‘garantiebewijs’ of ‘garantieteken’) voor in de plaats gekomen.

Maar als je de NBV erop naslaat, kom je de woorden ‘afbeelding’ en ‘garantie’ *nergens* tegen als hedendaagse vervanging voor ‘teken’ en ‘zegel’. Sterker nog: in Genesis en Exodus worden de regenboog, de besnijdenis en het bloed aan de deurposten in de NBV steeds ‘teken’ of ‘merkteken’ genoemd. En in Romeinen 4:11 wordt de besnijdenis in de NBV ‘een bezegeling en teken’ genoemd. Het woord ‘zegel’ in de oude vertaling wordt in 1 Korintiërs 9:2 en 2 Korintiërs 1:22 in de NBV vertaald met ‘waarmerk’, en in Openbaring 9:4 blijft in de NBV gewoon het woord ‘zegel’ staan.

En dan durven deputaten in hun reactie op de opmerkingen van de synodeleden met droge ogen te schrijven: ‘Het enkele gebruik van *teken* en *zegel* in Rom. 4 wil niet zeggen dat deze uitdrukking altijd gebruikt moet worden.’ Dit klopt gewoon niet met de werkelijkheid, want in de NBV is het omgekeerde waar: de woorden ‘teken’ en ‘zegel’ uit de oude bijbelvertaling van 1951 worden soms gehandhaafd en soms anders vertaald, maar nooit met ‘afbeelding’ of ‘garantie(bewijs)’.

Maar, zoals ik al liet zien, de deputaten volgen vooral hun eigen indrukken en zeggen daarom, dat de NBV weliswaar in Romeinen 4 ‘teken en zegel’ gebruikt, maar dat deze uitdrukking vandaag de dag in zichzelf allerm minst onduidelijk is. Dus handhaven ze het woord ‘teken’ alleen maar als het tekstverband erom vraagt en kiezen ze in alle andere gevallen voor het woordpaar ‘afbeelding en garantie’.

In de praktijk betekent dat, dat in alle vier de doopformulieren het woord ‘teken’ nog maar één keer in het eerste doopformulier gebruikt wordt en maar drie keer in het tweede doopformulier.

In het eerste doopformulier wordt nota bene in de verwijzing naar Romeinen 4:11 gezegd, dat de besnijdenis vroeger het ‘garantieteken’ van God was – terwijl de NBV daar de besnijdenis dus ‘een bezegeling en teken’ noemt!

En in het tweede doopformulier wordt alleen maar twee keer van de besnijdenis gezegd, dat het een ‘(verbonds)teken’ was en dat in het Nieuwe Testament het ‘teken’ van Gods verbond en beloften is gewisseld.

Maar als het om de aanduiding van de doop gaat, hebben deputaten in de herziene formulieren de woorden ‘teken’ en/of ‘zegel’ niet af en toe anders hertaald, maar bewust structureel weggelaten! Dit hebben ze niet gedaan omdat ze de formulieren in overeenstemming wilden brengen met het taalkleed van de NBV, maar omdat zij zelf de woorden ‘teken’ en ‘zegel’ niet duidelijk genoeg vonden passen in het hedendaagse taalgebruik.

Trouwens, naar mijn mening zijn de nieuwgekozen woorden voor ‘teken’ en ‘zegel’ op zichzelf genomen ook niet sterk.

Een *afbeelding* is in het moderne Nederlands een plaatje van of bij iets anders. De sacramenten zijn als ‘teken’ toch echt meer. Ze zijn niet zozeer de letterlijke afbeelding van Gods beloften, maar een praktische verduidelijking ervan.

Een *garantie* is een veel te algemeen woord voor iets wat heel concreet door God aan zijn kinderen gegeven wordt. Waarom dan niet gekozen voor het NBV-begrip ‘waarmerk’ of het bestaande ‘zegel’, of desnoods zoiets als ‘stempel’? Het klopt ook niet dat de doop zelf een ‘garantie’ is (hertaling doopformulier 1), maar het zichtbare bewijs van wat God je gegarandeerd heeft. En wanneer je de doop ‘het garantiebewijs’ noemt van Gods verbond met ons dat eeuwig is (hertaling doopformulier 3), dan wek je volgens mij bij de moderne hoorder zonder christelijke achtergrond de indruk, dat de doopkaart belangrijker is dan het goddelijke stempel op je voorhoofd. Tenminste, in mijn optiek is een garantiebewijs het papiertje dat ik bij aankoop van een luxe product ontvang en op grond waarvan ik binnen de garantietermijn terug naar de winkel mag voor een gratis reparatie.

Ook hier hebben deputaten bij het aangeven van wat de doop en het avondmaal als sacramenten zijn, niet de NBV gevolgd, maar hun eigen visie naar voren geschoven op wat vandaag begrijpelijk zou zijn. Daarmee zijn ze veel verdergegaan dan hun opdracht luidde. Een ander gevolg is bovendien dat op deze manier de doop- en avondmaalsformulieren los komen te staan van het zowel het bijbelse taalgebruik in de NBV als van de manier waarop we in onze belijdenisgeschriften over doop en avondmaal als sacramenten spreken.

Haastklus

Mijn indruk van het geheel is dat de deputaten die in 2005 benoemd zijn, met voortvarendheid in krap tweeënhalf jaar zoveel mogelijk liturgische formulieren hebben willen hertalen in aansprekend hedendaags Nederlands. Maar de snelheid waarmee ze gewerkt hebben, maakt van hun arbeid ook iets van een haastklus. En als vervolgens een synode na de zomervakantie snel z'n agenda wil afwerken, krijgt ook de behandeling ervan ter synode iets van een haastklus.

Met zo'n inderhaast voorlopige editie moeten we het als kerken dus doen tot de synode van 2011. Want de versies die in ons nog maar pas uitgegeven *Gereformeerd Kerkboek* staan, zijn al niet meer zo gemakkelijk te vinden op de officiële GKv-site. Alleen de hertaling is te downloaden. We moeten dus allemaal verplicht aan de proefeditie meedoen. Dat is meer dan jammer, want onze liturgische formulieren verdienen beter dan op deze manier in de erediensten voorgelezen te worden. Ze verdienen beter en hopelijk worden ze in 2011 ook aanmerkelijk verbeterd!